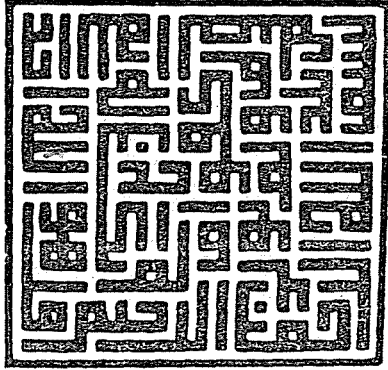

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

9. Sayı

MODERN KAPİTALİZMİN DOĞMASINDA DİNİN ROLÜ (Kapitalizmin Ruhu ile Protestan Ahlâkı Arasındaki İlişki)

Dr. H. Ezber BODUR

Dinin diğer kültürel ve sosyal alanlarla (Hukuk, ekonomi vs.) ilişkisi din sosyolojisi literatüründe oldukça popüler hale gelmiş ve geniş bir araştırma alanını oluşturmuştur. İktisat ile din arasında ilişki kurmak isteyen sosyal bilimciler, Weber'in geniş yankı uyandırmış olan tahlillerini yani kapitalizm olgusu ile protestanlık arasında kurmuş olduğu ilişkiye büyük bir önem atfetmektedirler. Bu bakımdan Max Weber'in ilk defa 1904 ve 1905 yıllarında bir seri makale olarak yayınlanan ve sonra kitap şekline getirilen "*Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*" isimli çalışması bu alanda, üzerinde çok durulan kimi zaman alkışlanan kimi zaman da çok eleştirilere uğramış klasiklerdendir. Şüphesiz bu eser; dinî ahlâkın din-dışı tezahürlerle olan ilişkisi ile ilgili oldukça etkili bir çalışma olarak haklı ününü korumaktadır. Üç çeyrek asırdan beri bu kitapta ileri sürülen fikirlerin sebep olduğu sayısız tartışma, polemik, ret ve itirazlara girmeden, çalışmanın ana temasını ve Weber'in amaçlarını mümkün olan en açık bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

Bu çalışmasında Weber, insanın yaşayış biçimi, ilişki ve davranışlarına yön veren dinî fikirlerin başka bir ifade ile insanların nasıl davranması gerektiği konusunda getirilen düzenleyici kuralların etkisini adım adım ileri götürerek kapitalizmin derindeki köklerinin, kapitale ve her türlü madde birikimine düşman zühdî-asketik bir çevrede aranması lüzumunu ileri sürmüştür. Kapitalizm ile asketizm (riyazet) arasında kurulan nedensellik ilişkisine dayalı açıklama, ferdi şuurun, bireyin ait olduğu sosyal sınıfı tarafından belirlendiğini iddia eden tek girdilli Marksist anlayışa da şiddetli bir tepkiyi oluşturmaktadır¹. O halde Weber'in bu çalışması, bir bakıma, bütün medeniyet hadiselerini tek bir nedene indirgeme yani ekonomik temele oturtma teşebbüsü olarak Marksist metafizik farazyeye karşı bir cevap niteliği de taşımaktadır.

¹ Scharif, B. *The Sociological Study of Religion*, London, 1971, s.132; Türkoğan, O., Max Weber, Günümüzde ve Türkiye'de Weber'ci Görüşler, İstanbul, 1985, s.119.

Weber'in protestanlıktan şehir toplulukları ve siyasi organizasyonları ile din ve cemiyet arasındaki ilişkilerin araştırılmasına kadar geniş kapsamlı çalışmalarının ortak amacını, Batı medeniyeti ve onu besleyen, oluşturan kaynakların ayırıcı hususiyetlerini tanımlama ve açıklama teşkil etmiştir². Aslında Batı Hristiyan dünyası Müslümanlığı daima karşısında ciddi bir rakip olarak görmüş, İslamiyetin zayıflaması ve gerilemesiyle kendi yükselişini bir tutmuştur. Takınılan bu tavra uygun olarak Batılı Hristiyan ilim adamları İslâm'ı kılıç zoruyla veya insanlara cennette cinsel hazlar vad ederek yayılmış bir din olarak göstererek çarpık ve yanlış bir fikrin doğmasına yol açmışlardır³. İslam'ın dünya çapında bir huzur ve eşitlik davası demek olduğunu anlamak istemeyen Batılılar bu idealin kendi dünya hakimiyetleri ideali uğrunda ciddi bir engel olduğundan karşı çıkmaktadırlar. Bu yönüyle de Weber'in her şeyden önce Batı siyasetinin hizmetinde bir düşünür olduğunu da gözden uzak tutmamamız gerekir.

Weber'in protestanlığı kapitalizmin tek nedeni olarak saydığı şeklindeki bir imajı uyandırabilecek basit açıklamalara karşı da bir uyarıda bulunmayı yararlı görüyoruz. R.Aron'un deyişiyle protestanlık, Kapitalizmin sebebi değil, fakat sebeplerinden biri ya da daha çok belirgin yönlerinin nedenlerinden birisidir. Bu yüzden Weber, protestanlık ve kapitalizmin arasındaki nedensel ilişkinin mekanik bir ilişki anlamında alınmaması gerektiğini açıklama lüzumu lüzumunu hissetmiştir⁴. Bu yönüyle protestan ahlâki kapitalizmin ruhu olarak bilinen hadîsenin ortaya çıkmasına yardım eden hayatın rasyonelleştirilmesinin kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Aslında o, kapitalizmin ne tek ne de yeterli bir sebebi olmamaktadır. Başka bir ifadeyle protestanlık, objektif ihtimaliyet ve yeterli nedensellik kategorilerinden biri olarak teorik bir şekilde düşünceden silinip atılsaydı, şüphesiz kapitalizmin gelişmesini önleyemeyecekti. Ancak protestanlık bu gelişmeyi farklı bir biçimde görmemizde önemli âmil olmuştur. Weber kapitalizm olgusunda,

² Freund, J., *The Sociology of Max Weber*, New York, 1968, s.176-186.

³ Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, Dokuz Eylül Ün. Yay., İzmir, 1985, s.31.

⁴ Aron, R., *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev: Korkmaz Alemdar, Ankara, 1986, S.509-527.

kendisine Batı kapitalizmine özgü görünen karakteristikleri seçmektedir. O halde kapitalizmin nedeni, kullanılan kapitalizm kavramına göre değişecektir.⁵

Weber'in ana önermesi, protestanlık ile kapitalizmin hemen hemen eş-zamanlı gelişiminin tarihi olarak tesadüfi bir olay olmadığı şeklindedir. Böylece her biri diğerini desteklemiş ve her biri diğerinin gelişmesi için yardımcı olmuş ya da verimli bir temel sağlamıştır. Çünkü Weber'e göre kapitalist dönüşüm protestanlığın egemen hale geldiği toplumlarda başlayıp, gelişmiştir. Ancak bu nedensellik ilişkisi tersine çevrilirse yani protestanlığın kapitalizmin geliştiği toplumlarda egemen olduğu ileri sürülürse Gencay Şaylan'ın⁶ iddiasının tersine tarihten aynı doğrulayıcı desteği almak mümkün olamayacaktır. Reformasyon rasyonalizmin başını çektiği yenileme akımı içinde geçmişin donup kalmış, akıl dışı hurafe ve dogmalarına aklın ayıklanışı ve esas olarak Hristiyanlığın 15. yüzyılda ortaya çıkmış yeni ve farklı bir yorumudur. Elbette Protestanlığın tarih sahnesine çıkışında belli toplumlarda ortaya çıkan, belli kültürel ve sosyo-ekonomik değişimin rolü büyüktür⁷. O halde, Protestanlık ve kapitalizmin tarih sahnesine eş-zamanlı olarak çıktıklarını belirtmek gerekir. Şüphesiz bu tesbit bile, dinî inanç ve pratiklerle toplumsal hayatın çeşitli alanları arasında çok sıkı bir bağın ve etkileşimin olduğunu ortaya koyabilmektedir.

Bu yüzden sosyologlar için din, daha uzun süre araştırma alanı olmayı sürdürecektir. Weber'in Protestanlıkla ilgili çalışmasının, din sosyolojisi alanında görülen geniş araştırmaların sadece bir cüzünü oluşturduğu daima hatırdta tutulmalıdır.

Kapitalist ruhun şekillenmesinde katkıda bulunan fikirlerin geri planı nedir? Weber'e göre bu sorunun cevabı, Kalvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptizm gibi bazı Protestan çevrelerde yatmaktadır. Bu dinî gruplar, sözcük olarak bir çok manaya gelebilen (en geniş anlamında püritanizm olarak adlandırılan) asketizm (zahiflik) ile karakterize olan hayat tarzını oluşturmaktadır⁸.

⁵ Freud, J., a.g.e., s. 180

⁶ Şaylar, G., İslamiyet ve Siyaset, Türkiye Örneği, Ankara, 1980, s.10.

⁷ Aynı eser, s.11.

⁸ Ülgener, S., Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, İstanbul, 1981, s.17.

Weber'in tesbitlerine göre, Reformasyon sonrası Hristiyanlığın kanatlarından biri olan Kalvinizm ve ona yakın mezhep ve tarikatlar, taraftarlarına kapitalist gelişme ile uyumlu bir dünya görüşü sağlamışlardır. Herşeyden evvel Kalvinizm, başarılı iktisadî faaliyeti, arzu edilebilir dini faaliyet olarak tesbit ve tayin etmiştir. Weber, başta kapitalist sistem olmak üzere modern bilimin gelişmesinden sosyal ve siyasî grupların organizasyonuna kadar bütün sosyal müesseselerin Batı kültür, değer ve inanç sistemlerinin bir yansıması olduğu inancını taşıyarak bütün bunları Protèstanlığa bağlamaktadır⁹.

Weber'in püriten fikirlerin kapitalizmin gelişmesini etkilediği şeklindeki tezi, çok hacimli bir literatürün konusunu oluşturmuştur. Dinî inanç ya da din tarafından öngörülen normlar çerçevesinde, otorite, eğitim vs. ile ilgili tutum ve davranışlar arasındaki ilişkilerin araştırıldığı ve dinî inançların sözü edilen tutumları nasıl belirlediği konusu din sosyolojisinde oldukça popüler görünüm kazanmıştır. Şimdi Weber'in kapitalist dönüşümü Protèstanlığın ortaya çıkışına ve getirdiği ahlâk normlarına bağlayan argümanını ana hatları ile inceleyelim.

KAPİTALİZMİN RUHU

Weber, kendi ailesi içinde, ferdîyetçi iktisadî yaşama ahlâkını benimseyip tatbik eden geleneksel girişimciyi gözleme imkânını elde etmiştir. Weber Amcası Karl David'in yaşama biçiminin çok çalışma ve tutumlulukla karakterize edilebileceğini, kısaca modern kapitalizmin ilk safhasında büyük girişimciler döneminin özelliklerini yansıttığını gözlemiştir. Saygı duyulan bir işadaminin çalışma ahlâkı ile yüz yüze gelmesi, bu alanda çalışmaya koyulmasına neden olmuştur.¹⁰

Weber, çalışmasının amacı olarak, kapitalist ruhun bir yandan kalitatif olarak dış yönünü, diğer yandan kantitatif olarak yaygınlığını tayinde dinin başka faktörlerle beraber söz sahibi olup olmadığını, eğer olmuşsa derecesini belirtmek ve kapitalist temele dayalı olan kültürün hangi somut tarafları ile geride bu din etkisine bağlanabileceğini açıkladıktan sonra, bunun niçin Reformasyonun dinî fikirlerinde aramanın makul olacağı hususunda bir sürü sebep

⁹ Türkdoğan, O., a.g.e., s.118.

¹⁰ Bendix, R., Max Weber, An Intellectual portrait, California, 1978, s.49

zikretmiştir.

Weber'e göre, kendi yapısı içinde bir ödül de taşıyan ve görev olarak telakki edilen çok çalışma fikri, modern endüstriyel dünyadaki bir iş adamının tipik hususiyetidir. Kişi, meslek hayatında sadece yaşamak için çalışmak zorunda olduğundan değil, fakat arzu etmesinden dolayı da çok çalışmalıdır. Bireyin çok çalışması, şahsi tatmin kaynağı olmasının yanı sıra onun erdeminin de işareti olmaktadır. Yani fert, mesleki faaliyetinin muhtevasına karşı hissetmesi gereken bir yükümlülük taşımaktadır¹¹.

Weber'in "*kapitalist ruh*" kavramı, gelenekçilik olarak isimlendirdiği diğer ekonomik faaliyet tipinin kontrastını oluşturmaktadır. Bu, yüksek çalışma disiplini, maksimum rasyonellik ile teknolojik-ekonomik bağlamda vasıtaları amaçlarla ilişkilendirmek suretiyle "iş"i yönlendirmeyi amaçlayan anti-tradisyonalist ruhtur¹². Gelenekçilik, aslında kapitalizm öncesi çağın hayat felsefesini oluşturması bakımından kazanma ve zenginleşme kuvvesinin varlığı veya yokluğu değil, kendine normal üretim çerçevesi dışında tatmin yolları arayan bir hayat biçimi olması sebebiyle kapitalizmden ayrılır. Kapitalizm öncesi toplumlarda kazanma, rasyonel metodik olarak icra edilen bir faaliyet değildir; sonunda tattıracağı tüketim ve gösterişle başkalarına tahakküm etme, belli davranış ve seçime zorlayarak üstünlük kurma duygusunu tatmin aracıdır¹³. Belki de bu, Weber'in Protestan ahlaki ile kapitalizmin ruhu arasındaki önemli anlaşma noktalarının mevcut olduğunu düşünmesine yeterli olmuştur. Bu ahlak, çağdaş kapitalist gelişimin meydana gelmesinde sadece tek bir eleman olmasa da, hayati bir unsurdur¹⁴. Böylece Weber, evrensel bir özellik taşıyan makro düzeyli bir değişim ile din kurumu arasında bir nedensellik ilişkisi kurmuştur.

Pre-kapitalist insanın dünya nimetlerine alaka derecesi çağdaş kapitalizminden daha azdır denemez. Weber, sınırsız kazanma güdüsünün tipik olarak sadece Batıda görülmediğine işaret etmiştir.

¹¹ Aynı eser, s.50.

¹² Weber, M., *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, New York, 1958, s.49.

¹³ Ülgener, S., *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara, 1983, s.39-44.

¹⁴ Weber, M., a.g.e., s.36.

Yani ahlâkî sınırlamalarla alay eden maceraperest düşünce biçimi, hiçbir kurala bağı olmayan kazanma hep varolmuştur.

Kamu kuruluşlarına parasal yardım gerektiğinde, Babil, Atina, Hindistan, Çin ve Roma'da olduğu gibi borç para verenler her zaman olmuştur; özellikle savaşlara ve korsanlığa, her türden sözleşmeye ve bina işlemlerine destek sağlamışlardır. Parti başkanlarının kazanmaları için ve sivil savaşta paralı askerler için finansman kaynağı sağlayanlar, denizaşırı siyasetle kolonyel girişimciler olarak kölelere, dolaylı veya dolaysız zorlanmış iş gücüne dayanarak veya çeşitli vergi toplama metodlarıyla devamlı kazanç elde etmişlerdir. Kısaca her türlü para oyunlarına spekülâtör olarak parasal destek sağlamışlardır. Siyasal güç veya irrasyonel spekülasyon, doğrudan doğruya savaş, sürekli haraç kesme, yağma gibi yollarla kazanç elde etmeye yönelik olmuştur¹⁵.

Rantiye aristokrasinin çalışma alışkanlıkları, "*ne sen bana karış ne ben sana*" felsefesine dayalı iktisadî faaliyetler ile yeni çalışma metodlarını benimsemede oldukça isteksiz davranan işçilerin bu tutumları iktisadî gelenekçiliğin sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Bir diğer yönü oluşturan kazanma hırsı, Franklin'in deyişiyle ticarî ilişkilerinde ahlâk ölçüsü tanımayan ve şahsî çıkarların gözetilmesinde mutlak vicdansızlığa dayanan kazanç güdüsü, "*kapitalist ruh*" tan tamamen farklı olarak evrensel görünümlü bir davranış olmuştur. Pre-kapitalist ruh ile kapitalist ruh arasındaki farklılık, para kazanma güdüsünün gelişim derecesinde yatmaktadır. Altın kazanmaya yönelik kutsal arzu, insanlık tarihi kadar eskidir¹⁶.

Çin mandarinleri, eski Roma aristokratları, çağdaş toprak sahibi köylüler ile aynı şekilde Napoliten arabacıları ve Güney Avrupa ve Asyalı alt tabaka arasındaki zenaatkârlar, aynı pozisyonlardaki İngilizlerden daha tamahkâr ve vicdansız idiler¹⁷. Hollandalı kaptanlar gibi yelkenlerini yaksa da, kazanmak için cehennemden geçmeyi göze alan kontrolsüz bir güdü olarak para kazanma uğruna her türlü riski göze alanlar, çağdaş "*kapitalist ruh*" un bir kütle

¹⁵ Aynı eser, s.20.

¹⁶ Aynı eser, s.57.

¹⁷ Aynı eser, s.56-57.

kavramı olarak ortaya çıkmasına dayanan anlayışın hiçbir şekilde temsilcileri olamamışlardır¹⁸. Çünkü ne kazanma hırsı ne de gevşek ahlâkî kural, çok çalışmanın bir fazilet, oradan da ahlâkî bir yükümlülük olduğu fikri ile uyuşmamaktadır. Belirlenmiş ahlâkî müeyyide görünümü altında, belli yaşama standardı anlamında ortaya çıkan kapitalist ruhun evvela mücadele etmek zorunda olduğu muhalifi, yukarda açıklamağa çalıştığımız her türlü yeni duruma reaksiyon gösteren ve gelenekçilik olarak adlandırılabilir her çeşit tutum ve davranıştır¹⁹.

Görüldüğü gibi, işlerini oldukça sistematik temellere dayalı olarak yürüten ve şahsî tutumları savurgan olan işçilerden daha sıkı çalışan ve kazançlarını yeniden yatırıma yönlendiren ekonomik süpermenler daima varolmuştur²⁰. Ancak bu tip müteşebbislerin bizatihi kendileri yeni bir ekonomik düzeni kurmaya muvaffak olamamışlardır. Zaten kapitalizm öncesinden anlaşılan da, devamlı bir iş alanında sermayenin rasyonel kullanımının ve rasyonel emek teşkilatının, ekonomik faaliyetin belirlenmesinde henüz dominant güçler haline gelmemiş olmasıdır²¹. Çabuk yoldan zengin olmanın en hızlı vasıtalarını arayarak, çalışmaya az çok hakir nazarı ile bakan zihniyet ve kendisine uygun bir zihniyetin ortaya çıkmasına âmil olmuş olan toprak hukuku ve feodal nizam, Weber'e göre üniversal aksiyon eğilimlerinin ekonomik-politik görünümünü teşkil etmişlerdir. Bu durumun üstesinden gelebilmek için birkaç başarılı müteşebbisin gayretlerinden daha fazlası gereklidir.

İnsan, tabiatı icabı gittikçe daha fazla para kazanmaya arzulu olmadığından, alışkın olduğu yaşama şeklini sürdürebileceği kadar para kazanmayı yeterli görür. Mâmafih çağdaş kapitalizm, insan emeğinin yoğunluğunu artırarak verimliliğini yükseltme çabasında, emeğin pre-kapitalist dönemde en başta gelen bu hususiyetinin son derece inatçı mukavemeti ile karşılaşmıştır. Yüksek ücret ödemek suretiyle tabii kazanma güdüsünü tahrik etmek şeklindeki politika da başarısızlığa uğradığından, ücreti azaltmak suretiyle işçinin daha önce kazandığı miktarı elde edebilmek için daha fazla çalışmaya

¹⁸ Aynı eser.

¹⁹ Aynı eser, s. 58-59.

²⁰ Bendix, R., a.g.e., s. 55.

²¹ Weber, M., a.g.e., s. 58.

zorlanması şeklinde tamamen zıt bir politika takip edilmeğe başlanmıştır²². Kapitalizm, düşük ücret ve yüksek kâr şeklindeki bu yolu defalarca katetmiştir. Ve yüzyıllar boyu, düşük ücretin prodüktif olduğu inancı geçerliliğini korumuş eski Kalvinizmin ruhuna uygun olarak, Pieter de La Cour'un dediği gibi, halk sadece fakir olduğundan ve fakir olduğu müddetçe çalışmıştır²³.

Kapitalizmin emek piyasasında bol olan emeği ucuz olarak istihdam etmesi gelişimine yardımcı olmuş ancak etkinliği de o nisbette sınırlı kalmıştır. Tamamen ticarî açıdan bakıldığında düşük ücret, herhangi bir nitelikli işgücüne bağlı mal üretimi söz konusu olduğunda ya da pahalı makinaların kullanımında veya genellikle büyük bir dikkat ve karar verme yetkisi gerektiğinde başarısızlıkla neticelenir. Bu durumda düşük ücret kârlı olmadığı gibi, beklenenin tam aksi bir etkiyi ortaya koyar. Bu yüzden, gelişmiş bir sorumluluk duygusu ve yeni bir düşünce sistemi geliştirilmeli idi. Yani çalışma saatleri esnasında minimum çabayla alışılmış ücreti kazanma eğilimini önlemek zorunluydu. O halde işgücü, bizatihi mutlak amaçmış gibi bir meslek haline getirilmelidir. Böyle bir tutum uzun ve zahmetli bir eğitim sürecinin ürünü olabilir²⁴.

Güçlü bir ekonomik yapı, düşünceyi belli bir yöne kanalize edip belli bir noktada yoğunlaştırabilme yeteneğinin ve işe karşı ödevlendirilmiş olma temel davranışını hissetme yanında, hiç bir yerde garanti görmeyerek her şeyi hesaplayan ve kazanmaya kendini mecbur hisseden iş adamı tipiyle, tutum ve hesaplılık yanında özdenetim ile düzenli bir meslek çatısı altında rasyonel-metodik çalışmayı kendine şiar edinen ruhla ortaya çıkmıştır. Bu ruh, "İş" i kendi içinde bir amaç (meslek) olarak gören anlayışa uygun temeli oluşturduğu gibi kapitalizmin ilerlemesine de katkıda bulunmuştur. Böylece Weber'e göre gelenekçiliğin üstesinden gelme şansı, dinî terbiyenin sonucuna bağlı olarak artmıştır²⁵.

Çağdaş kapitalizm, spekülâtif iktisadî kazanç tiplerinden ziyade rasyonel temellere dayalı ve birbirleriyle ilişkili kurumların oluşturduğu karmaşık bir bütündür. Hususi ile bu kompleks yapı,

²² Aynı eser, s. 60.

²³ Aynı eser, s. 61.

²⁴ Aynı eser, s. 62.

²⁵ Aynı eser, s. 63.

uzun dönem sermaye yatırımlarına dayalı işletmeleri, savruk ve kararsız bir yığından kararlı ve devamlı bir kitleye dönüşen profesyonel işgücü ordusunu, teşebbüslerde planlı bir iş bölümünü, prodüktiviteyi yükseltmeye yönelik plânlı ve hesaplı bir çalışma temposunu, zaruri ihtiyaç maddelerini satın almak için piyasaya istihvalde bulunan kapalı ve münzevi köylü ailesinden işletmenin ayrılmasını ihtiva etmektedir²⁶. Bu tür iktisadî faaliyet tipi, genellikle "ticarileşme" olarak adlandırılan süreç içinde değerli kağıdın ortaya çıkışı, spekülasyonun rasyonelleştirilmesi ve borsa ilişkisi çerçevesinde gelişmektedir. Böylece modern iş ve vazife insanının iktisadî faaliyetleri hesapçı ve rasyonel dünya görüşüne dayanarak irrasyonel spekülasyona önem veren rantıye kapitalizminden tamamen ayrılmaktadır²⁷.

Batı kapitalizminin kendine özgü hususiyetini formülleştiren Weber, çağdaş kapitalizmin diğer ekonomik organizasyon tiplerine karşı ayırıcı özelliklerini teşhis etmeye çalışmaktadır. Bu cümleden olarak, Genel İktisat Tarihi isimli çalışmasında, kapitalizmin gelişmesinde katkısı bulunan ve başka yerde rastlanmadığını iddia ettiği işletme yapısının ve tahvil piyasası gibi müesseselerin tarihini incelemiştir. Weber, Din sosyolojisinin dışındaki temel konulardan bahsetmek üzere Batı kapitalizminin karmaşık örgüsünü oluşturan eski ve orta çağdaki şehir toplumları, hukukî kavramların ve hukuk mesleğinin gelişmesi, siyasî organizasyon tipleri, para ile ilgili düzenlemeler ve para piyasasının gelişmesi, iktisadî teşebbüs tipleri gibi diğer birçok gelişmelerin kapitalist zihniyet ile yani rasyonel bir iktisadî kazanç uğraşısı lehindeki davranışlarla ilişkilerinin ne ölçüde olduğunu göstermek istemiştir²⁸.

Modern kapitalizm, açıkça, teknik imkanların gelişimi ile de yakından alakalıdır. İnsan gruplarının yaşayışı için çok önemli olan ilmi bilginin teknik kullanıma aktarılması Batı'da kapitalizmin son derece lehinde olan ekonomik mülahazalarla teşvik edilmiştir. Bugün kapitalizmin rasyonelliği esas olarak en önemli teknik faktörlerin hesaplanabilme imkânına bağlıdır. Herşeyden evvel bu tür teşvikler, Batı'nın sosyal düzeninin özelliklerinden kaynaklanmıştır. Burada

²⁶ Aynı eser, s. 21-22.

²⁷ Bendix, R., a.g.e., s. 50.

²⁸ Weber, M., a.g.e., s. 58-50.

Protestanlığın en önemli katkılarından biri ilmi bilgiyi teknoloji ve ekonominin hizmetine sokmuş olmasıdır.

Çağdaş kapitalizm hesaplanabilir teknik iş araçları kadar, hukukun ve idarenin rasyonel yapıları çerçevesinde biçimsel kurullarla işleyen bir işletmeye de ihtiyaç gösterir; yani, işin ve üretimin akılcı örgütlenmesi olan işletmelerin varlığıyla tanımlanır²⁹. Kâr isteğiyle akılcı disiplinin birleşmemesi, maceracı ve spekülâtif ticarî kapitalizm veya siyasetin yönlendirdiği kapitalizmi oluşturur; değişmez bir şekilde sermaye ve kesin hesaba dayalı rasyonel özel teşebbüs işletmeleri mümkün olamaz.

Nitekim, iktisadi hayata hakim olmaya başlamış olan bugünkü kapitalizm, eğittiği ekonomik öznelere en uygununu, ekonomik dayanıklılığına göre seçmektedir. Buradan seçim kavramının limitlerini tarihi açıklama vasıtası olarak görmek mümkündür. Bunun için, kapitalizmin özelliklerine bu kadar iyi uyum sağlayan yaşama biçiminin ve meslek anlayışının seçilmesi, yani diğerleri üzerinde hakimiyet kurabilmesi için, önce açıkça ortaya çıkması, yalnızca tek tek bireylerce değil, bir bakış tarzı olarak insan grupları tarafından tanınması şarttır³⁰. O halde belli bir çevre ve dönemin ahlâki anlayışı olarak billurlaşan iktisat ahlâkı, tek ve dağınık kişi veya grupları değil, geniş ve yaygın bir çevrenin değer ölçülerini hedef alarak kütle ile yaygın ve içten temas çizgisini sürdürmelidir³¹.

Görüldüğü gibi Weber, evrensel olan kazanma güdüsünü ve per-kapitalist dönemdeki irrasyonel kurumların hangi şartlar altında rasyonelleştiğini ortaya koymaktadır. Buna göre Weber, geleneğin bu şekilde reddedilmesi, ekonomik faaliyetin değerlendirilmesi ve metodda görülen hızlı değişimin, ahlâki ve dinî itici güç olmaksızın meydana gelebileceğini iddia etmektedir.

Iktisadî faaliyet tarzına etki eden tasavvurların, ideallerin ahlâk düsturlarının tümü, ekonomi zihniyeti ismini verdiği muayyen bir ruh hali ortaya çıkarır³². Weber, özellikle iktisadî faaliyetin

²⁹ Aynı eser, s. 62.

³⁰ Aynı eser, s. 22; Bendix, R., a.g.e., s. 55.

³¹ Ülgener, S., Zihniyet ve Din, s. 24.

³² Aynı eser, s. 25.

gerisindeki iktisat ahlâkı ile dinî inançlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Weber, kapitalizmin manevî yapısının kendi deyişimiyle ruhunun kaynağının Protestan ahlâkı olduğu ilkesinden hareketle Protestanlık ile kapitalizm arasındaki sebep-netice münasebetini göstermeyi amaçlamaktadır.

PROTESTAN AHLÂKI

Tarihin belli döneminde Orta ve Kuzey Avrupa'da ortaya çıkmış yeni bir Hristiyanlık yorumu ya da öğretisi olan Protestanlık, ortaya attığı öğretiyi normlarla tamamlamıştır; bir başka deyişle insan davranışını düzenleyen kurallar getirmiştir³³. Weber, Protestanlığın özellikle Kalvinci kanadının, kapitalizmin oluşumunda oldukça önemli olan telkin ve motifler yarattığı şeklindeki varsayımını doğrulamak hususunda araştırmalarını geliştirdiği üç yönden ilki olarak iktisadî tahlillere girer. Bu iş için ilk olarak Protestanlığın çeşitli grupları arasında hızla kapitalizme doğru ilerleme yolundaki eğilimin delillerini göstermiştir. Bu meyanda reformasyonun dinî fikirlerinde kapitalizminin ruhunun menşeiini aramanın neden makul olabileceği hususunda bir dizi sebep zikretmiştir. Bunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

İlk önce, Petty, Montesquieu, Buckle, Keats ve diğer düşünürler, ticarî ruhun gelişmesiyle Protestanlık arasında bir yakınlığın olduğuna dikkat çekmişlerdir³⁴. Hatta bazı örneklerde, Protestanların ticaret ve sanayi alanındaki beceri ve kabiliyetleri seküler politikanın önemli bir konusu haline gelmişti. Meselâ Purusya askerî geleneğinin kurucusu Birinci Frederick William, Doğu Rusya'da Mennonitlerin, askerlik görevlerini yerine getirmeyi mutlak surette reddetmelerine rağmen, endüstrinin vazgeçilmez unsurları oldukları için onları istediklerini yapmakta serbest bırakmıştır. Ayrıca, Baden'de dinî bağlılık ile eğitimin seçimi arasındaki ilişki hakkında Weber'in, öğrencilerinden birine yaptırdığı çalışmanın sonuçları, Protestanların endüstriyel hayat biçimi ile uyumlu eğitim müesseselerini Katoliklere göre daha çok tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Ampirik çalışmaların Katoliklerin Protestanlara nazaran iktisadî faaliyete daha az katıldıklarını gösterdiğini ifade eden Weber,

³³Şayan, G., a.g.e., s. 11.

³⁴Bendix, R., a.g.e., s. 55.

yüksek okulda okuyan ve mezun olan Katoliklerin Protestanlara göre oranlarının bütün nüfus içinde çok düşük olduğunu belirtmektedir. Bunda herhalde zenginlik farklarının rolü olduğuna dikkat çeken Weber, Katoliklerin kendi arasında, özel olarak teknik alanda, iş ve ticarî mesleklere hazırlayıcı yüksekokul mezunlarının ve orta sınıf iş hayatına hazırlayan okul ve yüksekokul mezunlarının oranının çok çarpıcı bir biçimde buralardan mezun olan Protestanların çok gerisinde olduğunu belirtmektedir. Yine Weber, Kalvinci Protestanların iş ve idarî roller üstlendiklerini ve büyük ölçekli modern organizasyonlarda yer aldıklarını buna karşılık Katolik ya da Lutherci grupların insan bilimleri öğreten okulların sağladığı eğitimi tercih ettiklerini ve kendi zenaat kollarını korumada güçlü eğilim gösterdiklerini iddia etmektedir³⁵. Bu durumda, ülkenin dinî havası ve aile çevresinin yönlendirdiği eğitim ile kazanılan ruhsal özellikler, kişinin meslek seçimini ve daha sonraki mesleki kaderini etkilediği şeklinde bir nedensel ilişki ortaya çıkmaktadır³⁶. Weber ekonomik olarak gelişme gösteren bu bölgelerde, ekonomik alanda geleneksellikten kurtulma çabalarını, hem dinî geleneğe hem de bütün geleneksel otoritelere baş kaldırma eğilimini teşvik edici unsur olarak görmektedir³⁷.

Weber, Protestanların, azınlık olduğu bölgelerde yönetici bir grup karşısında yönetilen durumunda olan etnik ya da dinî azınlıkların gönüllü veya gönülsüz olarak etkili siyasî mevkilerden dışlanmaları gibi³⁸ muhtemelen ekonomik faaliyete sürüklenmeleri yolunda bir itici güç elde ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca bunların içinde en kabiliyetli olanların devlet hizmetinde çalışma fırsatı bulamamaları sebebiyle, kabiliyetlerini ekonomik alanda tatmin etme yolunda genel bir eğilim içine girmelerine karşılık, Almanya'daki Katoliklerin aynı şekildeki pozisyonlarından dolayı böyle bir eğilim içinde oldukları belirgin bir şekilde görülmemiştir³⁹. O halde Weber'e göre Protestanlarla Katolikler arasındaki farklı ilişkilerin belli başlı nedeni, onların sadece geçici dış tarihî-siyasî durumlarında değil, dinî inançların sürekli olan içsel özelliklerinde aranmalıdır. Böylece Weber

³⁵ Weber, M., a.g.e., s.38.

³⁶ Aynı eser, s. 39.

³⁷ Aynı eser, s. 36.

³⁸ Aynı eser, s. 39.

³⁹ Aynı yer.

mezheplerin iktisadi faaliyetleri ve eski iktisadi yapının dramatik olarak yıkıldığı yerlerde metoddaki hızlı değişme, ahlaki ve dinî itici güç sayesinde meydana gelmiştir, demektir⁴⁰. Bu çerçeve içinde kapitalist dönüşüm ancak Protestan ahlâkının egemen olduğu yerlerde ortaya çıkabilecektir.

Nihayet, Quaker ve Babtistler gibi bazı Protestan mezheplerine mensup olanların dindarlıklarının yansısı zenginlikleriyle de ünlü olmaları bilinmektedir. Onyedinci yüzyıl boyunca bu grupların önde gelenleri, dünyanın günahkâr kullarının iş alanında birbirlerine itimad etmemelerine karşılık halkın kendilerini dindarlığın doğruluğuna yerleştirmeleri şeklindeki itimadlarından dolayı sevinçlerini ifade etmişlerdir⁴¹. Bu örnekler, dinî değişkenin ekonomik başarıları belirlediği şeklindeki bir iddiayı ispatlamamakla birlikte, dinî anlayışların insanların ve grupların davranışlarını etkileyip etkilemediği sorusunu ortaya koymaktadır.

Daha sonra Weber, Protestanlıkla kapitalist ruh arasındaki yakınlığın sadece değişen ekonomik şartlara bir uyum olup olmadığı meselesini incelemiştir. Bu konuya yaklaşım çerçevesinde Protestan ahlâkının iktisaden geri bölgelerde hakim olduğu ya da gelişip büyüyen kapitalist ekonomiye rağmen Katolikliğin dominant olduğu ilk örnekleri bulmaya teşebbüs eden Weber, 18. yüzyılda Pennsylvania gibi geri bir bölgede gerçekten kapitalist ruhun hakim olduğuna işaret etmiştir. Buna karşılık Antwerp ve Florence gibi nisbeten önemli kapitalist gelişmenin olduğu bölgelerin Reformasyon boyunca Katolik kaldığını belirtmiştir. Kapitalist ruhun nisbeten bulunmadığı Virginia gibi güney kolonilerde de, püriten mezheplerce değil, Weber'in deyişiyle maceracı kapitalistler tarafından rantıye işletmeleri olarak kurulmuştur. Böylece, Ortaçağlarda ticaret alanında en büyük atılımları yapmış, önemli ölçüde ticaret sermayesi biriktirmeyi başarmış bu şehirler bütün boyutları ile kapitalist dönüşümü gerçekleştirememişlerdir⁴².

Bu örnekler fikirlerin bağımlı bir değişken olarak alınamayacağı şeklindeki Weber'in vardığı sonucu bir başka şekilde ifade etmekte ve

40 Aynı eser, s. 40.

41 Bendix, R., a.g.e., s. 57.

42 Weber, M., a.g.e., s. 75.

Protestan Ahlâk'ının ana problemine temas etmektedir. Weber'in temel mesele olarak gördüğü nokta, başkalarının hakikat diye kabul edilmiştir. Gerçekten, eğer Protestanlık iktisadî kazanç peşinde koşmayı kolaylaştırmışsa 16. yüzyılda en zengin bölge ve şehirlerin Protestanlığı kabul etmiş olmalarının makul olacağı görülür⁴³. Mamafih, yoğun dindarlık ve yoğun iktisadî faaliyet gibi birbirleriyle uyumsuz iki ayrı dünyanın ortak çizgide buluşturulmasından dolayı bu, Weber'in nazarında büyük bir paradokstu. Çünkü yoğun dindarlık ve ekonomik faaliyet, karşılıklı olarak birbirleriyle uyumsuz eğilimleri ifade ederler. Bugüne kadar ki tecrübeye göre, dinî bağlılık ekseriya dünyevî faaliyetlerin reddedilmesi ile birarada olmuş buna karşılık yoğun iktisadî faaliyet içinde bulunanlar da dinî kayıtsızlığa doğru bir eğilim göstermişlerdir. O zaman ekonomik açıdan yükselen sınıfların Ortaçağ kilisesinin bütün yaşayış üzerindeki kontrolünün; o dönemde pratik alanda az hissedilen, aslında çok rahat, birçok durumda şekli olan bir otoritenin, özel ve toplumsal hayatın bütün alanlarında gözlenebilir ölçüde etkili olan bir otoriteyi yani Protestanlığı niçin kabul ettikleri sorusu ortaya çıkmaktadır. Bunun cevabı, tahmin edilebileceği gibi hiç de basit değildir⁴⁴.

Katolik kilisesinin müsamahalı tutumuna -inançsız cezalandırma, günahkâra yumuşak davranma- karşılık Kalvinizm, özel ve toplumsal hayatın bütün alanlarında gözlenebilir bir düzenleme getirmiş; ekonomik olarak gelişmiş bu ülkelerde iktisadî açıdan yükselen burjuva orta sınıfı o zamana kadar bilinmeyen bu püriten tiranlığı benimsemekle kalmayıp üstelik savunmuştur⁴⁵. Gerçekten pek nadir bir şekilde hem kahramanlık hem yoğun dindarlıkla karakterize olan bu orta sınıf, asketik bir hayat biçiminin kabulü ve müdafasında kahramanca karakter hususiyetleri geliştirmişlerdir. Böylece Reformasyon döneminde yükselen orta sınıflar daha sonra iktisadî teşebbüslerin gelişmesinde yer alan sosyal grupların çoğunlukla temel karakteristiği olan nerede ise hedonist (hazcı) anlayışa yakın dinî kayıtsızlık ve pür kazanç duygusundan önemli ölçüde sapma göstermişlerdir⁴⁶.

Kısaca "*Protestan Ahlâkı*"nın amacının bu paradoksu

⁴³ Aynı eser, s. 36.

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ Aynı eser, s. 37.

⁴⁶ Bendix, R., a.g.e., s. 57.

açıklamak olduğu söylenebilir. Weber, Protestanlığın (Luther kolu hariç) metodik riyazetçi kanadı olan Kalvinizm ve onunla bir çizgide olmak üzere puritanizm ile kapitalist gelişme arasındaki bu koralasyonu kurduktan sonra Hristiyanlığın diğer mezhep ve tarikatlarına karşılık olarak da Kalvinizm'in ayrımcı kimliğini belirleme yollarını araştırmıştır. Weber, kapitalizmin gelişmesini Protestanlığın çıkışına ve getirdiği ahlâk normlarına bağlamış bu yüzden de Protestanlığın belli tiplerinin, rasyonel iktisadi kazanç peşinde koşma lehinde güdülerin menbaı haline nasıl geldiğini göstermek istemiştir. Protestanlığın öngördüğü yaşama biçimi, insan ilişki ve davranışlarına yön veren kurallar, toplumda sermaye birikimini o zamana kadar mümkün olmayan düzeye çıkarmış; Reformasyon döneminde dünyevi faaliyetlere, müsbet dinî-ahlâkî anlam vermiştir. Weber'e göre, bu fenomenin anlaşılması için Reformasyonun bazı teolojik doktrinlerini tahlil etmek gerekir. Reformasyon döneminde halk, öldükten sonraki hayatta kendilerini neyin beklediği, bu bakımdan şanslarını iyileştirebilecek araçların neler olduğuyla ilgili oldukça hususi fikirlere sahip olmuşlar ve bu fikirlere uygun olarak yaşayış biçimlerini düzenlemişlerdir. Hayat biçimlerinin yönü, kişinin kendi kurtuluşluğundan emin olmak için yerine getirmesi gerekli şartlarla ilgili olarak geliştirilen farklı fikirlerle değişmektedir; bu farklı fikirler, sosyo-kültürel çevrenin gelişmesi için önemli olmuştur⁴⁷. Weber'in hedefi, Reformasyon dönemindeki seküler ahlâkî kavramların teolojik doktrinleriyle nasıl ilişkili olduklarını göstermek ve buradan yeni dünyevi eğilimin gerçekten dönemin dinî fikirleriyle alakalı olduğunu doğrulamak şeklinde hülâsa edilebilir.

Weber, dinî öğretilerin yaşama üzerindeki etkisini incelemede resmî öğretilerle onun bu dünyada veya ahirette ödüllendirdiği gerçek davranışları ayırmıştır; ahlâkî ve dinî el kitaplarındaki teorik ve resmî öğretilerden ziyade, kaynağını dinî inanç ve pratiklerden alan psikolojik motivasyonlarla ilgilenmiştir.

Weber kapitalist ruhun şekillenmesinde katkıda bulunan fikirlerin geri plânının ne olduğu sorusunun cevabının bazı Protestan gruplarda yattığını belirtmiş ve bu motivasyonları "ideal tip" ler şeklinde ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre

⁴⁷ Aynı eser, s. 58.

Kalvinist, Pietist, Metodist, Baptist ve bu hareketten doğan mezhepler olarak bazı Protestan gruplarına mahsus yaşama "ethos" unun ideal tipini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Weber'in Protestan zihniyetinde Kader doktrini, Çağrı (meslek) kavramı, Asketizm (zahitlik) ve Rasyonel Asketik Kutsama doktrini oldukça belirgin bir şekilde dikkati çekmektedir. Şimdi bunları Weber'in *Protestan Ahlakı* isimli çalışması çerçevesinde inceleyelim.

Ashında büyük reformcuların hiçbirinin, kapitalizmin ruhunu tahrik eden herhangi bir düşünceye sahip olmadığı bilinmektedir. Ancak Weber, onların doktrinlerinin gene de bu yönde zımni güdüler taşıdığını göstermeyi ümit etmiştir. Özellikle bu durum "her ferdin kutsanmışlık durumunun Tanrının ezeli ve ebedi değişmez seçimiyle belirlendiği" şeklindeki Kalvinci kader doktrini ile oldukça açıktır.

Kader fikri, John Kalvin'in muhalifleriyle giriştiği doktriner münakaşaları çerçevesinde geliştirilmiştir. Kalvin'in dogmatik muhalifleriyle giriştiği polemikler boyunca öğretinin farkedilir biçimde artmasıyla süreç Kalvin'le ters bir boyut kazanmıştır. Kalvin'de tanrının laneti anlamında korkunç karar, Luther'deki gibi dinî tecrübeden değil, düşünülerek, akıl yürütülerek edinilmiş ve dinî ilginin insanlar yerine yalnızca Tanrıya yönelmesi doğrultusunda bir gelişmeye neden olmuştur. Kalvin'e göre Tanrı insanlar için varolmamış insanlar Tanrının isteği ile varolmuşlardır. Onun egemen buyruğuna dünyevi adalet ölçülerini uygulamak hadde tecavüzün ve inanç eksikliğinin bir delili olmaktadır. Buyruğu, ancak bizim de pay almamızı uygun gördüğü zaman anlaşılabilir ve bilinebilir. Bütün yaratıklar bir uçurumla Tanrıdan ayrılmışlardır ve Tanrı onlara yüceliğin şanını başka bir şekilde buyurmadıkça da ebedi ölüme layık olurlar⁴⁸.

Tek bildiğimiz, insanların bir kısmının kurtulacağı diğerlerinin belalanmış olarak kalacağıdır. İnsanı liyakat ya da suçun bu kaderi belirlemede payı olabileceğini farzetmek, Tanrının ebediyetten bu yana değişmeyen mutlak özgür buyruğunun insanî etkiler ile değişikliğe uğradığını varsaymak olur ki imkansız bir düşüncedir⁴⁹.

⁴⁸Weber, M., a.g.e., s. 102-103.

⁴⁹Aynı eser, s. 103.

Hiç kimsenin İlahî Takdirin kendini seçilmiş ya da lanetlenmiş olduğu hususunda hangi sıfatı layık gördüğünü önceden sezinlemeye ve değiştirmeye gücü yetmez. O halde bütün insanlar, kendi durumlarının seçilmiş ya da iflah olmaz bir günahkâr olarak takdir edilmiş olduğu hususunda zihni meşguliyette bulunmaksızın Allah'ın emirlerini bu dünyada yerine getirmeye çalışmalıdır. Kul, fiil ve hareketlerine Tanrının emrettiği biçimi vermekle ilahî takdirin kendini seçilmiş olmaktan başka bir sığata lâıık görmemiş olacağını düşünebilir. Çünkü Kalvinist inanca göre kulun temel hedefi Tanrının şanını yüceltmek olmalıdır. O halde Tanrı katında seçkin ve sevgili kul olma, dalgın bir inziva halinde içe kapanmakla veya feodal savruk bir yaşama düzeyinde döküp saçmakla ve gününü gün etmekle değil, çağrıldığına inandığı iş'de (meslekde) gösterişsiz fakat her dakıkaya hakkını veren disiplinli bir çalışma ile Tanrının şanını yüceltmekle mümkün olabilmektedir.⁵⁰ Nitekim Kalvanizm'in kader öğretisine göre ebedi insan cemiyetinde katı bir kast sistemi vardır. Bu kast sistemi içinde kişilerin pozisyonları ferdin bu dünyadaki hareketlerinden etkilenmeyerek ilahî kararla belirlenmiştir.⁵¹

Kalvanist, kendi seçilmişliğinin bilincini kendisi yaratır. Ancak bu her zaman seçilmişlik ya da günahın içinde boğulmuşluk seçeneği önünde düzenli bir öz denetim ile ayakta durur.⁵²

Görüldüğü gibi Kalvanist, gerisinde kökünü dinden alan bu ahlâki motivasyonla düzenli, metodik çalışmaya teşvik edilmiş; bu tür yaşamaya kayıtsız kaldığı sürece seçkin kul olmanın güvenliğini kaybetme korkusu ile sürekli tedirgin olmuştur. Bu psikolojik güdü ise Kalvanisti takip ettiği meslekte ilerlemeye zorlamıştır. Metodik rasyonel davranış, devamlı bir hayat düzeni ve felsefesi halini almış; disiplinli rasyonel iş ve meslek ethos'u geniş biçimde tatbik edilmiştir.

Netice olarak, Kalvanist, seçilmişliğinden emin olmak için kendini güçlü bir disiplin altında ve amaçlarını metodik bir şekilde takip eder bulmuştur. Eğer yaşayışında şüpheler yükselirse, bu sefer aynı ilacı dozu yükseltilmiş olarak almak suretiyle bunları gidermiş

⁵⁰ Ülgener, S., a.g.e., s.42.

⁵¹ Vernon, G., Sociology of Religion, New York, 1968, s.321.

⁵² Weber, M., a.g.e., s.115.

olacaktır. Bu suretle bizzat kişi tarafından şüpheler dindirilmiş, seçilmiş olmanın rahatlığı ve huzuruna kavuşulmuştur. O halde Weber, sayısız farklı tarihi faktörlerin etkileşiminin ortaya çıkardığı kompleks bir yapıda dini güçlerle ilgili kısmi açıklığa kavuşturmaya gayret göstermiştir. Dini inanç ve tecrübeden ortaya çıkan, yaşama biçimini yönlendiren ve bireyi sıkı sıkı orada tutan psikolojik güdüyü⁵³ araştıran Weber, bu müeyyideleri önemli bir dereceye kadar onların gerisindeki dini fikirlerin hususiyetlerinden çıkarmıştır.

Weber, ilk iş olarak kesin uyanıcıların açığa vurduğu daha ziyade, 16. ve 17. yüzyıllarda püriten hareketlerdeki Kalvinci gelişme ile ilgilenmiştir. Weber, Kalvin'in orijinal formülasyonundan ziyade, 1647'deki "*Westminster Confession*" daki cümlelerden alıntılar yaparak, daha sonraki dönemlerde püritenlerde görüldüğü gibi bu inancın sert ve müsamahasız tutumunu karakterize etmiştir. Bölüm IX (özgür irade üzerine) No: 3'de şöyle denmektedir :

"İnsan, günahkarlık durumuna düşmesiyle, kurtuluşa eşlik edecek herhangi bir manevî iyiyi elde edebilecek her türlü irade kabiliyetini de tümüyle yitirmiştir. Öyle ki, tabii halindeki bir insanın, bu iyinin tamamen mukabili bir durumda olarak ve günaha bulanmış haliyle, kendi gücünü kullanarak kendi durumunu değiştirmesi ya da kendini bu iyiye hazırlaması kâbil değildir."

Bu buyruğun özünü açıklamak üzere "*Confession*" un III. Bölüm ve No: 5 de şöyle denmektedir : "İnsanlığın hayat verilen bölümünü, dünyanın kurulmasından önce Tanrı belirlemiştir; kendi ebedi ve değişmez amacı ve kendi gizli niyet ve iradesinin keyfine göre, İsa'ya sonsuz şan bahşetmiştir. Bunu hür inayeti ve sevgisinden hareketle hiçbir inanç ya da iyi işlerin öngörüsünde bulunmaksızın veya yaratığında şart olarak bulunan herhangi diğer şeylerden dolayı değil, sadece kendi şanlı inayeti için yapmıştır"⁵⁴.

Kalvin'in Tanrısı, artık İncil'in şefkatli "*baba*" sı değildir; erişilmesi imkânsız mesafenin ötelinde, hikmetine akıl sır ermez olan, kula yalnız ve yalnız azamet ve şanını anma ve yüceltmeyi emreden hâkim, mütehakkim Tanrıdır⁵⁵. Böylece bu tanrının

⁵³ Aynı eser, s. 104-105.

⁵⁴ Aynı eser, s. 97.

karşısında insan, bir bakıma kendisi ile, kendi iradesi ile başbaşa, hiçbir ruhanî kişi veya örgütün, hiçbir otoritenin kendisine yardım elini uzatacak halde olmadığı yalnızlığın adamıdır. İnsanın yapabileceği hiçbir şey kurtuluşla ilgili olarak ona yardım edemeyecek ve kişi "seçilmiş" mi yoksa "atılmış" mı olduğunu bilmeyecektir⁵⁶. Fakat, kurtuluşa ilgi hayli fazla olduğundan, bu dünyada öteki dünyadaki kurtuluş durumu ile ilgili işaretler ya da göstergelerin olabileceği nosyonuna önderlik eden baskılar yükselmiştir. Yani bu fikir büyük bir gerilimi zımnen ifade etmektedir. Kurtuluşundan emin olmak isteyen insanların endişeleri ile ilgili pratik problemlerle yüzyüze gelmiş olan Paster, Şeytan'dan gelen bütün şüphelerle mücadele etmeyi tavsiye etmiş ve bu dünyada çok sıkı ve metodik çalışmayı önermiştir. Çalışmaya yatkınlık ve isteklilik, kutsanmışlık durumunu dışa vurmanın göstergesi olarak izah edilmeğe başlamıştır⁵⁷.

Tanrının buyruğu değişmez olduğuna göre, inayeti de lütfettikleri için vazgeçilmez, inkâr ettikleri için de erişilmezdir. Reform döneminde, insanların yaşayışlarındaki en önemli husus ebedî kurtuluş idi. İnsanlar, ebediyetten belirlenmiş kaderlerini karşılamak için, kendi yollarını tek başına katetmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda onlara hiç kimse, sadece seçilmiş olanın Tanrının sözünü, ruhunda duyabilmesi sebebiyle hiçbir vaiz de yardımcı olamaz. Hiçbir kutsal ayin de Tanrı tarafından kendi şanını artırmak için, dikkatlice ifa edilmiş olsa bile Tanrının inayetini elde etmek için araç olamazlar. Kilise üyeliğinin tanrının emirlerine itaat etmeye zorlanmış olanlar ve (kurtuluşu elde etmelerinde bunun bir yararı olmasa bile) mahkûm edilmişleri de kapsamı sebebiyle, hiç bir kilisenin de yardımı olmayacaktır. Aynı şekilde bütün inançsızları hariç bıraksa bile, dini belirsizliğin dehşetine sosyal yönden cemiyet harici bırakılma korkusunu eklediğinden dolayı, hiç bir mezhebî topluluk da yardım edemez. Nihayet, hiç bir Tanrı ; çünkü Hz.İsa'da yalnızca seçilmişler için ölmüştür. Tanrı, onlar için, onun şehadetini ebediyetten buyurmuştur. Yoksa Hz.İsa, ebedî ölüme mahkûm edilenleri kurtarmak için ölmemiştir⁵⁸. O halde Kalvinizm, diğer Hristiyan

⁵⁵ Ülgener, S., a.g.e., s. 41.

⁵⁶ Weber, M., a.g.e., s.104.

⁵⁷ Aynı eser, s. 114-118.

⁵⁸ Aynı eser, s. 104.

gruplarında geçerli olan kişilerin gelecekteki durumlarının yeryüzünde sürdürdükleri hayat tipiyle ya da hususî dinî ritüellerin icra edilmesi ile belirleneceği veya etkileneceği fikrini reddetmiştir.

Protestanlığın kilise ve ayınlerin yardımıyla kurtuluşa ulaşmayı dışarda bırakması, Katoliklik'le arasındaki en temel farkı oluşturmaktadır. Katoliğin hayatı tipik olarak, günah, arkasından nedamet, günah çıkartma ve arınma, tekrar günah ve peşinden tekrar nedamet şeklinde inişli çıkışlı hareketlerin toplam görünümünü verir. Böylece Kalvinistin hayatında kaçınılmaz olan ve hiçbir biçimde yumuşamayan kaderi bağlı olduğu o büyük gerilimden kurtarmak mümkündür. Halbuki Kalvinist, günahlarının şuurunda olmasının sağladığı baskıdan kurtulma yolu ve çaresini bulabilecek bir fırsata sahip değildi, arkadaşça ve insanca tesellileri yoktu; bir Katolik ya da Lutherci gibi, zayıflık ve düşüncesizlikle geçen saatlerini başka zamanlarda artırılmış iyi isteme ile telafi etmeyi ümit edemezdi. Onun hayatında, gerçek insani tesellilere sahip Katoliklikteki günah, tevbe, pişmanlık, kefarete, affolunma güvencesi ve arkasından yenilenen günah döngüsüne yer yoktu. Dünyevî ceza yoluyla ve kilisenin kutsallığı sağlayan araçları ile bütün bir yaşayışın dengelenmesi mümkün değildi⁵⁹.

Tanrını azamet ve şanını yüceltme buyruğu, günün her dakikasına hakkını veren, bir düzen ve intizam içinde, çalışmak ve yaratmakla yerine getirilebilir. Böylece insan, disiplinli bir çalışma ile Tanrının şanını yüceltme uğrunda günahkâr kul durumundan ezelden seçilmiş kul sıfatına lâyık görülmüş olduğunu düşünerek, takdirin ne yönde tecelli etmiş olduğunu sezinleyebilir⁶⁰. Kalvin'in öğretilerine göre bir mü'min sadece gerçek inanç temelleri üzerine teselli bulabilir. Bu yüzden herkes, kendisinin seçilmiş olduğunu düşündüğü ve kendi kendine itimatsızlığın yeterli olmayan inancın bir işareti olarak yorumlanması sebebiyle şeytanın günâha teşvik etmesi olarak her şüpheyi reddetmesi gerektiği bir görev anlayışıyla sınırlıdır⁶¹.

Weber, dinî faaliyetin asketizm ve mistisizm başta olmak üzere tipik "virtouse" fenomenlere de önderlik ettiğine işaret etmektedir.

⁵⁹ Aynı eser, s. 117.

⁶⁰ Ülgener, S., a.g.e., s. 41.

⁶¹ Weber, M., a.g.e., s. 119-121.

Buna göre asketizm, iki farklı biçim kazanmıştır: Bir taraftan, kişinin dünyadan her türlü sosyal, siyasî ve ekonomik bağları kopararak kendisini sadece Tanrının hizmetine vakfetmesi anlamında dünyayı reddetmiştir; diğer taraftan da, dünya içinde ve ortasında yaşanan dünya-ıçî şeklinde olmak üzere farklı yollar takip etmiştir⁶². Weber'e göre ikinci şeklin en iyi örneğini bütün Protestan mezheplerin temel dogması olan "meslek" kavramı teşkil etmektedir. Yani Weber, aktif rasyonel bir yaşama metodunun dünya içine aktarılmasının Protestanlıkla mümkün olduğunu iddia etmektedir.

Buna göre meslek şöyle açıklanmıştır : Tanrı katında makbul olan tek yaşama biçimi, dünyevî ahlâkın manastır hücrelerinde zahitlik içinde geçirilmesiyle değil, yalnız ve yalnız kişiye dünyadaki konumu vasıtasıyla yüklenen vazifelerin ifasıyla mümkündür. İşte bu, onun mesleği olmaktadır. Meslek kavramıyla yeni olan yani Reformasyonun ürünü olarak görülen husus, dünyadaki rutin faaliyetlerin dinî bir önem kazanmış olmasıdır. Dünyevî faaliyetin bu şekilde ahlâkî haklılanması Reformasyonun en önemli sonuçlarından biri olmuştur⁶³.

Görüldüğü gibi kendine güveni elde etmek için en uygun araç olarak yoğun meslek uğraşısı telkin edilmiştir. Ancak bu yoğun dünyevî etkinlik, dinî şüpheleri uzaklaştırıp kutsanmışlık durumu güvencesini verebilir. Böylece fertler Tanrının şanını yüceltme yolunda sosyal ve ekonomik olarak elit (virtouse) çevrenin niteliklerine sahip olmaları gerektiğine ve böylece seçilmişliğin işaretini elde edeceklerine inanmaya başlamışlardır⁶⁴.

Artık birey iktisadî faaliyette bulunmak için ilâhî çağrıya sahiptir. Madem ki herkes Tanrının yeryüzünde aletidir, o halde Tanrı krallığını dünyada kurma yolunda ekonomik vasıtalarla aktif bir şekilde çalışmalıdır. "Kişi, kendisinin seçilmişler kategorisine ait olup olmadığını nasıl bilecektir" sorusunu, asketik yaşama biçimi ve takdis doktrini çerçevesinde inceleyelim.

Asketizm, ferdin, kendisini ilahî iradenin bir aleti olarak

62 Freund, J., a.g.e., s. 197.

63 Weber, M., a.g.e., s. 80.

64 Vernon, G., a.g.e., s. 321.

hissetmesi suretiyle bu etkinliği idare edenin Tanrı olduğu Őuuru ile birlikte dinî ve ahlâkî bir faaliyet içine girmesidir. Burada asketik yaşama biçimi, ferdin bütûn yaşayışının Tanrının iradesi doğrultusunda rasyonel planlanması demektir. Böylece kişi, kendi kutsanmışlık durumunu sürekli denetim altında tutması için metodik bir hayat düzenleniŐi çerçevesinde asketizmle dünyaya girmiŐ olmaktadır⁶⁵. Bu münasebetle kendi kendini disiplin altına alma; çok çalışma, daha az önemli olduğu hissedilen faaliyetlerle oyalanmama demektir. Özdenetim sürecinde gelecek mükafaatler uğruna mevcut zevk ve tatminlerden vazgeçmeye büyük bir değer atfedilmiŐ olduğu hususu da çok önemlidir. Bunun gelecekte büyük bir prestij sağlayacağına inanılmıŐtır. Şüphesiz bu tür gayretlerin insanın böyle davranmaya çağrıldığı ilâhi emire uygun olarak Tanrının tasvibine sahip olduğu kabul edilmiŐtir⁶⁶. O halde kendini disiplin altına alma ve nefsi arzularından feragat etme, kapitalist sistemde iktisadî başarıya katkıda bulunan özellikler cümlesindedir. Bu özelliklerin Kalvinistlerde bulunması, Kalvinizm taraftarlarının ekonomik sistemde iktisadî başarıyı elde edebilecekleri ihtimalini artırmıŐtır.

Ekonomik başarının Tanrının ona tevcih ettiği inayetin görünür bir ifadesi olarak istenen ve tasvip edilen bir hareket Şeklinde tanımlanması, iktisaden başarılı halkın birikmiŐ servetini, gelecekteki amaç uğruna mevcut tatminlerine yönelik harcamayı geciktirmesi, daha doğrusu tutumluluk, açıkça birikmiŐ servetin en uygun kullanımı olarak yeniden yatırım ve üretime kanalize edilmesi, başarılı ekonomik teŐebbüsün yayılmasına önderlik eden olumlu hareketlerdi. Kârların iŐletmelerde yeniden yatırılması -ya da yeni işletmelerin tesis edilmesi- ahlâken onaylanmış olmaktadır. Richard Baxter bu durumu Şu Şekilde dile getirmektedir :

"Eğer Tanrı sana, meŐrû olarak diğer biçimde olduğundan daha fazla elde edebileceğin bir yol gösterirse, sen de bunu reddedip daha az kazançlı olan yolu seçersen, çağrıldığına inandığın "meslek" le ilgili amaçlardan birine karşı gelmiş ve Tanrının yeryüzünde aleti olmayı ve O'nun mükâfatlarını reddetmiŐ olursun"⁶⁷.

⁶⁵Weber, M., a.g.e., s. 153.

⁶⁶Vernon, G., a.g.e., s. 321.

⁶⁷Aynı yer.

Ekonomik başarının elde edilmesinde mücadelecî ve arzulu olma, böyle bir sistem altında ahlâkî olmaktadır. Bu tür bir başarı sırasıyla ekonomik yönden başarılı olan fertlerin aslında dinî "elit" in mensupları olduğu inancına da katkıda bulunmaktadır. Çünkü bu durum, kendilerine olumlu pozisyonlarının göstergesi olarak dünyevî statü sembolü (para) sağlayacaktır⁶⁸. Kendi kutsanmışlığından emin olma hususunda Tanrı tarafından çağrıldığına inandığı "görev" de fasilasız çalışması istenmektedir. Yalnızca seçilmiş olan gerçek inanca sahiptir; yeniden doğuşa ve bunun sonucuna bağlı olarak bütün yaşayışının kutsallığı ile Tanrının şanını, görünüşteki değil, hakikaten gerçek iyi işlerle artırmaya yalnız o muktedirdir⁶⁹. Dünya, Tanrının kendi şanına hizmet etmek için ve yalnız bunun için yaratılmıştır. Seçilmiş Hristiyan, üzerine düştüğü kadarıyla, Tanrının buyruğunu yerine getirerek, O'nun şanını artırmak için belirlenmiştir. Kalvinistin bu dünyadaki etkinliği Tanrı'nın şanını yüceltmek olduğundan, bu özellik, çoğunluğun dünyevî yaşayışının hizmetinde olan meslek uğraşısını da ihtiva etmektedir⁷⁰. Böylece, meslek öğretisi doğrultusunda, Tanrı tarafından verilmiş bir görevin rasyonel bir disiplin altında yerine getirilmesine bir değer kazandırılmaktadır.

Orta çağda ortalama bir Katolik, titizlikle geleneksel ödevlerini yerine getirmiş; bunun ötesinde "iyi işler" i, tabii olarak rasyonel bir yaşama biçimi ile zorunlu ya da en azından zorunlu gözükken bir bağlantı oluşturmamış ve daha ziyade bir dizi ferdi hareketler olarak kalmıştır. Katolik için kilisenin ayin kutsallığı, ona kendi yetersizliğini dengeleme aracı olarak verilmişti. Böylece ortalama insanın ahlâkî davranış biçimi düzensizlikten ve sistemsiz karakterinden kurtulmuş ve bütün yaşayış şeklini kapsayan tutarlı bir metoda ulaşmış oldu⁷¹. Ancak tutarlı bir düşüncenin yönlendirdiği hayat biçimi "tabii durum" un üstesinden gelebilir. Bu rasyonelleşme, reform geçirmiş inanca hususî asketik eğilimini vermiş ve aynı şekilde onun Katoliklikle hem yakın akrabalığının hem de özel karşıtlığının temelini oluşturmuştur⁷². Böylece Kalvinizm mezhebi aktif ve radikal bir akımın temsilcisi olarak bilinir; özellikle rasyonel, disiplinli

68 Aynı eser, s. 322.

69 Weber, M., e.g.e., s. 114.

70 Aynı eser, s. 118.

71 Aynı eser, s. 117.

72 Aynı eser, s. 118.

bir iş ve meslek tutumunu Allah katında seçkin kul sayılmanın nişanesi olarak kabul etmekle kendini Protestanlığın başka kollarından ayırır.

Protestan ve özellikle Kalvinist gözü ile bakıldığında, Tanrı'nın kuldan istediği, inışli çıkışlı hareketler içinde daima tek kalmaya mahkûm iyilikler değil, bütün bir yaşama biçiminin kesintisiz olarak doğru kabul edilen yolda sistemli ve metodik düzenlenişidir. Günahkârlık halinde onu hemen düzeltmeye koşacak bir ruhanî sınıf söz konusu olmayınca, kulun kendisi doğru yoldan sapmamaya sonuna kadar dikkatli olacaktır. Bu ise rasyonel -metodik yaşamının bir sistem haline getirilmesi demektir. İşte Kalvinizm ile kapitalist ruh arasındaki yakınlığı açıklayan bu asketik eğilimdir.

ASKETİZM VE KAPİTALİST RUH

Weber, zamanın ahlâk derlemelerinde teorik ve resmî olarak okutulan ilgili teolojik öğretilerin insanların önüne koyduğu vaatler, önceden uyarılan tehlikeler ve buradan insanla Tanrı arasındaki ilişkinin belirlediği davranış biçimleri görüş açısından düşünülmesini göstermek istemiştir. Bu münasebetle de Weber, "ideal tip" bütünlüğü içinde ele aldığı Kalvinizmin dinî düşüncelerinin hakikatte fasılasız çabayı teşvik edip etmediği ve ortalama birey için etkin güdüler sağlayıp sağlamadığını görmek için, toplumun günlük yaşayış biçimine bakmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Zihninde belli bir soruyla işe başlayan Weber, asketik Protestanlığın temel dinî fikirleri ile onun günlük ekonomik davranışla ilgili ahlâkî ilkeleri arasındaki ilgiyi anlamak için vaizlikle ilgili pratik tecrübelerden çıkmış püriten ahlâk üzerine yazılmış yazılara özel bir önem vererek incelemenin gereği üzerinde durmuş her şeyden önce ruhun kurtuluşu pratiğinden çıkan teolojik yazılara başvurmuştur.

Püriten edebiyatın en çok okunan kitaplarındaki bu yazılar, mezhep mensupları arasında yükselen sorulara çoğu kere cevap olarak ileri sürülen nasihat ve ikazlarla doludur⁷³. Daha doğrusu püriten ahlâkî teolojisine katkıda bulunan bu yazılar vaizlerin, kendi vaizlik faaliyetlerinin pratik tecrübelerine göre düzenlenmiştir.

⁷³Bendix, R., a.g.e., s. 61.

Weber, bu konuyla ilgili olarak asketik Protestanlığı pratik amacı bakımından bir bütün olarak ele almış ancak meslek kavramı için en tutarlı dinî temeli oluşturan ve Kalvinizminin temsilcilerinden biri ve püriten ahlâk üzerine yazı yazmış diğer yazarlara göre temayüz etmiş olan Baxter'e -metoduna uygun olarak- tartışmasında merkezi bir yer vermiştir. Bu öğretilerle ilgili Weber'ın tahlillerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Servet ve onun elde edilişi problemiyle ilgili olarak Baxter'in "*Saints' Everlasting Rest*" (Azizlerin Ebedi Huzuru) ve "*Christian Directory*" (Hristiyan Rehberi) isimli eserleriyle bu alanda diğer Kalvinist riyazetçilerin eserlerine müracaat ettiğimizde, servetin büyük bir tehlike olduğu, dünya malının insanı aralıksız çalışma ve yaratma çabalarından saptırdığı, böylece mal ve servet peşinde koşmanın -İlahî huzurun eşsiz üstünlük ve önemi ile mukayese edildiğinde- boş olmakla kalmayıp aynı zamanda ahlâki olarak şüpheli olduğu görülür. Bütün ciddiyeti içinde ifade edilen bu türlü ahlâki prensiplerin belirleyici, kat'i ahlâki anlam ve ilişkisini kavrayabilmemiz için onları daha yakından tetkik etmemiz gerekir.

Aslında ahlâki olarak suçlanan ve Tanrı katında büyük günah olan, kazanılmış servetin üstüne yatmak, boş ve savruk yaşamak, mülkiyetin sağladığı rahatlık ve zenginliğin tembelleğe ve bedensel hazlara yol açtığı zevk, hepsinden önemlisi de "*kutsal*" hayatı elde etme çabasından ayrılmadır⁷⁴. Bol kazancın peşinde koşmaya ve servete, yalnızca böyle bir rahatlık tehlikesini beslemesi nedeniyle şüpheyle bakılmıştır. İnsanın bu dünyada seçilmiş kul olması için, fiil ve hareketlerine Tanrının emrettiği biçimi vermesi, takdirin ne yönde tecelli etmiş olabileceğini sezip tecellinin o yoldan idrakine varması ve çağrıldığı görevde çalışması gerekir.

Zamanı boşa harcama, bütün günahlar içinde en başta gelen ve esas olarak da en ağır olanıdır. İnsan hayatının süresi, kendi seçilmişliğinden emin olmak için son derece kısa ve değerlidir. Eğlence, boş konuşma, lüks ve sağlık için yeterli olandan fazla uykuyla zaman kaybı ahlâki olarak suçlanır. Bu öğretiler, Franklin'in "*vakit nakittir*" inin taşıdığı manaya sahip değildir. Ancak, bu ifadeler manevî bir muhteva taşımaktadır; madem ki kaybedilen her

⁷⁴Weber, M., a.g.e., s. 156-157.

saat Tanrının şanını yüceltme uğrunda uğraşından çalınmaktadır, o halde zaman, açık bir şekilde değer kazanmaktadır. Aktif olmayan düşünme de değersiz sayılmakta, hatta bir kimsenin çağrıldığına inandığı mesleği için gerekli olan zaman pahasına olduğunda ise doğrudan doğruya suçlanmaktadır. Çünkü bu, Tanrının iradesinin bir meslek içerisinde aktif bir şekilde icrasından daha az Tanrının hoşuna gider. Baxter'e göre mesleklerinde tembel olanlar, zamanı geldiğinde Tanrıya ayıracak zamanı olmayanlardır⁷⁵.

Baxter'in adı geçen temel eserlerinde, zor ve devamlı fiziki ya da fikri işin, bazan tutkulu biçimde telkin edildiği görülmektedir. Burada iki güdü müştereken faaliyet göstermektedir. İş, bir yandan Batı kilisesinde her zaman değerlendirildiği gibi, yalnız doğudaki değil bütün dünyadaki manastır kurallarına karşı kesin bir kontrast içinde kabul edilerek asketik bir çare veya araç olarak görülmüş, diğer taraftan da, püritenizmin "*temiz olmayan yaşama şekli*" diye isimlendirdiği hayat biçimini ortaya çıkaran bütün günaha dalma tahriklerine karşı özel bir korunma aracı olmuştur⁷⁶. Bu ifadelerden açıkça görüleceği gibi, püriten riyazetçiler, dinî şüphelere karşı olduğu gibi, zaman kaybı, boş konuşma, lükse dalma, fazla uyuma ve bütün cinsel tahriklere karşı da bir koruma vasıtası olarak "*iş*" ve "*meslek*" i methetmişlerdir.

Püritenizmdeki cinsî asketizm anlayışı, manastırın anlayışından temel prensip bakımından ziyade derece olarak farklılık arzeder. Püriten evlilik anlayışının pratik etkisi, manastıra göre daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Cinsel ilişkiye, sadece evlilik hayatında yalnız Tanrının şanını artırmak için Tanrı tarafından istenen bir araç olarak "*üretken ol ve çoğal*" emrine binâen izin verilir. "*Mesleğinde var gücünle çalış*" reçetesi, ahlâki değersizlik duygusu ve dinî şüphelere karşı kullanıldığı gibi cinsel tahriklere karşı da verilir⁷⁷. İnsanı iffetsiz zevklerle saptırmaması şartıyla evliliğe hoş görü ile bakılmıştır.

İş, her şeyden önce, Tanrı tarafından böyle emredilmiş olmasıyla bizzatî hayatin amacı olarak düşünölmeye başlamıştır. Aziz Paul'un

⁷⁵ Aynı eser, s. 158.

⁷⁶ Aynı eser, s. 159.

⁷⁷ Aynı eser, s. 158-159.

"çalışmayan yememelidir" öğretisi, şartsız olarak herkes için geçerlidir⁷⁸. Varlıklı olan da çalışmadan yememelidir. Çünkü ihtiyaçlarını karşılaması için çalışmaya ihtiyacı olmasa bile, fakirler gibi onun da boyun eğmek zorunda olduğu bir Tanrı buyruğu vardır. Servet, İlahî emirden hiçkimseyi muaf tutamaz. Çünkü Tanrı, istisnasız herkes için, kabul edeceği ve çalışmak zorunda olduğu bir meslek hazırlamıştır. O halde emredilen yaşama tarzı, çağırıldığı "görev" de (meslekte) gösterişsiz fakat her dakıkaya hakkını veren disiplinli bir çalışma ile Tanrının şanını yüceltmekten ibarettir. Tanrının istediği, kendi başına bir uğraşı değil, rasyonel bir meslek uğraşısıdır. Püriten meslek kavramında üzerinde durulan husus, her zaman mesleki asketizmin metodik özelliğidir; Luther'de olduğu gibi, Tanrı tarafından bir kez çizilen kadere razı olmak değildir. Çağırıldığına inandığı iş'te Tanrı buyruğunu icra etme şeklindeki kutsal misyona karşı isteksizlik, inayet eksikliğinin bir işareti olmaktadır⁷⁹. Bu bakımdan görüldüğü gibi, oldukça aktif bir hayat telakkisi, dinî bütünlükle ilgili püriten fikrin temel karakteristiğini göstermektedir.

Asketik iş ahlâkının diğer öncüleri de, benzer şekilde kendilerini ifade ederler. Püriten riyazetçi Richard Steele "*The Tradesman's Calling*" isimli eserinde şöyle diyor : "*Tanrı, bu dünyada her erkek ve kadının, hem kendileri hem kamunun yararı için, belirli bir meslek*" te İlahî buyruğu icra etmelerini emreder. Tanrı, herkese bir görev verip belirli yetkilerle donatmıştır. Eğer insan, mesleğiyle olan alâka ve zihni bağını koparırsa, bu durum kendisi için çok büyük bir kayıp olacaktır⁸⁰.

Diğer bir püriten riyazetçi John Bunyan "*The Pilgrim's Progress*" isimli çalışmasında şu duruma dikkat çekmektedir. "Kıyamet günü, insanlar yaptıkları işlerine göre sorgulanacaklardır. Kendilerine o zaman "*inandınız mı ?*" değil, "*siz düzenli rasyonel bir meslek çerçevesinde muntazam, aralıksız çalışan mı yoksa sadece konuşan kimselerden misiniz ?*" sorusu sorulacaktır"⁸¹.

⁷⁸ Aynı eser, s. 159.

⁷⁹ Aynı eser, s. 160.

⁸⁰ Bonne, A., *State and Economics in the Middle East*, London, 1955, s. 355.

⁸¹ Weber, M., a.g.e., s. 230.

İnsanın zevkine hizmet eden israf ve gösterişe yönelik her türlü harcamaya ahlâki olarak kuşkuyla bakılır. İnsan, sadece Tanrının şanıyla ona lütfedilen malların mutemedidir; kendisine emanet edilen her kuruşun hesabını vermek zorundadır. Bir kısmını, Tanrının şanı için kullanacağı yerde kendi zevki için kullanması, en azından tehlikeli sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden insan, Tanrının yeryüzündeki irade ve buyruğunun aktif bir aleti olmaktadır. Kendisine emanet edilen mülküne karşı, ödev duygusu ile birlikte, mülk arttıkça Tanrının şanı için bunu kaybolmadan tutma ve durmadan çalışarak çoğaltma yükümlülüğü de artmış olacaktır⁸².

Dünyevi asketik Protestanlık, mülk sahibi olmanın verdiği tabii zevke var gücüyle karşı çıkmış; tüketimi, özellikle lüks tüketimi sınırlamıştır. Buna karşılık mal-mülk kazancını psikolojik olarak geleneksel ahlâkın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşısının zincirlerini koparmış ve onu meşrulaştırmakla kalmayıp doğrudan doğruya Tanrının isteği olarak görmüştür. Şüphesiz, dünyaya dönük Protestan asketizminin menşesinde bedensel zevklere ve dünyevi mallara olan bağlılığa karşı başlatılan kampanya, rasyonel kazanç şekliyle mücadele olmayıp servetin irrasyonel kullanımına karşıdır. Bu rasyonel dışı kullanım, feodal zihniyette oldukça tabii gözükün bedenın putlaştırılması olarak lüksün dışı vuran şekillerinde örnekleşmektedir⁸³.

Diğer yandan, fertlerin ve toplumun yaşama amacı olarak Tanrı tarafından istenen rasyonel ve faydacı kullanım tasvip edilmektedir. İstenilen, mülk sahibinin küçük düşürülmesi değil, mülkün gerekli ve pratik amaçlara dönük olarak kullanılmasıdır.

Görüldüğü gibi, manastır çevrelerindeki asketik yaşayış biçimi "*dünyaya dönük*" bir karakter kazanmıştır. Yani çok çalışma ve iş gücünde, Tanrı tarafından çağrıldığına inandığı iş'te, tasarruf ve yatırımda, estetik ve kültürel mallara yapılan harcamadan nefsi uzak tutmada kendisini ifadelendiren asketizm piyasaya girmiştir. Böylece Protestan ahlâkı, yaşayış şeklinde düzen ve intizama yol açarak hayatı metodik aklılığa zorlayan psikolojik güdüyü sağlamış, hayatın rasyonelleşmesini büyük ölçüde başararak yeteneğe ve modern

⁸² Aynı eser, s. 162.

⁸³ Aynı eser, s. 171.

mesleklere engin bir değer vermiştir.

Ahlâkî Öğretilerin Elit (Virtouse) Çevreden Kitleye Yayılması

Püriten edebiyatının ahlâkî öğretleri elit bir çevre ile sınırlı kalmamış ve alta doğru süzülerek kitlenin davranışına etki etmiştir. Buna göre Weber'in zirve ve taban bölünüşü, dünyevî hayatın ödev olarak değerlendirilip ahlâkî yönden tasvip edilmesi, Reformasyonun en önemli neticelerinden biri olmuştur. Böylece manastır ahlâkî ile kitlelerin ahlâkî arasındaki fark ortadan kalkmış, ahlâkın parçalanması önlenerek züht yönlü metodik hayat tarzı kitle tarafından benimsenmiştir.

Yukarıda püriten edebiyatının bazı örneklerini vermek suretiyle Weber'in din sosyolojisinde ağırlık noktasını teşkil eden zirve taban bölünüşü, din açısından olduğu kadar sosyolojik açıdan da ilgi çekici özellikler taşımaktadır. Metodik yaşama biçiminin elit çevreden geniş halk kitlesine yansması ve malolması hususunda, riyazetin her çeşidinin aynı etkinliği gösterdiği söylenemez. Dar bir hücre içinde, dışarıya sınısıkı kapalı, üstün vasıf ve yeteneklere sahip kalıfıye çevreye hasredilmiş riyazet ile, tabana ve yığına açılmış haliyle hücre dışı riyazet pratiği başka şeylerdir. Katolik ile reformist Protestanlığın dünya görüşünü belirleyecek ve sonuç olarak Weber'e göre kapitalist zihniyetin biçimlenmesine varacak olan ayırım çizgisi de buradan geçmektedir⁸⁴.

Devamı Var

⁸⁴ Ülgener, S., a.g.e., s. 36-38.